

Јелена Вукоичић*

Факултет политичких наука, НУБЛ, Бања Лука

МОЋ НАЦИОНАЛИЗМА

Сажетак

Национализам представља један од најзначајнијих друштвених и политичких феномена у савременим међународним односима. Моћ идеологије национализма у великој мери произилази из чињенице да је она истовремено етничка и политичка, што представља значајну предност у односу на неке друге идеологије које имају само политичку димензију. Као етнички и културни феномен, национализам омогућава идентификацију појединца са широм етничком заједницом, чиме испуњава неке од основних људских потреба – потребу за сигурношћу и потребу за припадношћу. Са друге стране, као политички феномен, управо захваљујући својој етничкој и емоционалној димензији, националистичка идеологија поседује велики мобилизаторски потенцијал, који добија посебан значај у друштвеним, политичким и безбедносним кризама. Политичке елите, уз помоћ идеологије национализма, најбрже и најлакше могу да окупе већину припадника одређене нације око јединственог националног циља, што је од пресудне важности за стабилност, просперитет и, на крају крајева, сам опстанак националних држава.

Кључне речи: национализам, идеологија, етничка група/нација, национална држава, политика, идентитет, либерална демократија.

---

* jelenavukoicic1@gmail.com

Национализам представља комплексан политички и друштвени феномен, моћну комбинацију идеологије, осећања и принципа, која се уздиже изнад политичких и државних граница у својој намери да заштити групни културни идентитет и осигура опстанак своје кључне компоненте, нације.¹⁾ Огромна и импресивна моћ национализма може да буде позитивна и уједињујућа, али и деструктивна и дестабилизујућа истовремено, у зависности од тога са које се стране посматра и, често супротстављених, интереса различитих националних група, с обзиром на чињеницу да национализам као политички покрет углавном има за циљ остваривање интереса једне нације на рачун друге.

Моћ национализма, у великој мери, произилази из чињенице да је он и етнички/културни и политички феномен. Као етнички и културни феномен, национализам омогућава идентификацију појединаца са широм етничком односно националном групом, при томе прелазећи просторне и временске границе, чиме припадници одређене нације могу да испуне неке од основних људских потреба – потребу за сигурношћу и потребу за припадношћу. Са друге стране, као политичка идеологија са јаком емоционалном компонентом, национализам има велики мобилизаторски потенцијал, што је нарочито значајно у кризним периодима, без обзира на то да ли се ради о политичким, безбедносним или економским кризама. Моћ етничког национализма долази до свог пуног изражаја у свим оним моментима који имају снагу да покрену масе и пробуде њихове емоције, без обзира на то да ли су оне позитивне или негативне, да ли се ради о великој срећи или о великој тузи, поносу, очају, бесу, мржњи или страху. Политичке елите, уз помоћ национализма, најбрже и најлакше могу да окупе већину припадника одређене нације око јединственог политичког, друштвеног и националног ци-

---

1) Нација би вероватно најбоље могла да се дефинише као заједница која је истовремено етничка и политичка, сачињена од субјективних и објективних, тј. материјалних компонената. Као етничка заједница, она је заснована на скупу заједничких карактеристика које укључују порекло, територију, језик и културу. Међутим, посебан идентитет који дефинише етничку групу само делимично дефинише нацију, с обзиром на то да нација такође мора да поседује политичку свест. Другим речима, док етничким групама недостаје политичка свест, нације су увек у стању да политички формулишу своје аспирације и свесне су јединствености своје заједнице. Етничке групе, стога, представљају „пред-националне заједнице“, или потенцијалне нације, али не и нације *per se*. Погледати: Margaret Moore, *Ethics of Nationalism*, Oxford University Press, Oxford, 2000; Walker Connor, *Ethnonationalism: The Quest for Understanding*, Princeton University Press, Princeton, 1994.

ља, што је од суштинске важности за стабилност, просперитет и, на крају крајева, сам опстанак националних држава.

1. ОСНОВЕ НАЦИОНАЛИЗМА

Национализам представља модерну политичку идеологију чији су примарни циљеви просперитет и заштита нације и националне државе. Иако је политички уобличен тек у XIX веку, корени национализма сежу много дубље у прошлост, у најранију историју савремених нација и почетак развоја њихових националних култура.²⁾ Националистичка идеологија у својим оквирима обједињује прошлост и садашњост једног народа, и његова вековна искуства користи као параметре за одређивање корака у будућности. Национализам ни у једној области друштвеног живота не признаје решења која на било који начин подривају и угрожавају оно што се перципира као национални интерес и националне вредности. Нација, као колективитет, долази прва. Сви њени припадници, припадници других заједница и држава долазе после.³⁾ Заштитнички однос националистичке идеологије према сопственом народу критичари овог феномена углавном узимају за крунски доказ његове наводно бруталне и дискриминаторске природе. Ове критике, које углавном долазе од заступника такозваних либерално-демократских вредности, највећим делом су необјективне и малициозне, усмерене искључиво на потпуну дискредитацију национализма као идеологије, без икаквог покушаја реалног аналитичког сагледавања. Национализам, наиме, као и свака друга политичка идеологија, може да има различите форме, да буде умерен, али и екстреман и деструктиван. За ову последњу идеолошку аберацију, међутим, постоји адекватан терминолошки назив – национални/етнички шовинизам, који би требало употребљавати за квалификовање агресивних иступа одређених појединаца или група.

Свака објективна анализа национализма треба да почне од следеће чињенице: Национализам је једина, друштвена и политичка, идеологија која поседује капацитет, способност и циљ да заштити

---

2) Погледати: Michael Ignatieff, *Blood and Belonging: Journeys into the New Nationalism*, Farrar, Straus and Giroux, New York, 1995.

3) Погледати: Милош Кнежевић, „Нације и њихови интереси – Национални интереси у историјској перспективи“, *Национални интерес*, бр. 3/2015, стр. 65-95, Институт за политичке студије, Београд, 2015.

нацију и националну државу. Истовремено, то је једина идеологија која препознаје посебности и одговара на потребе националних колективитета. Етнички национализам, који примарно инсистира на етничкој и културној димензији нација, а чијом се анализом највише баве теоретичари примордијализма, временски и просторно повезује одређене заједнице, стварајући компактну културну целину у оквиру које већина појединаца може да, на логички, смисаон и емоционалан начин истовремено, испуни своје основне психолошке потребе – потребу за сигурношћу и потребу за припадношћу. Национализам превазилази временске и просторне, али такође и друштвене, социјалне и политичке разлике које постоје између чланова одређене етничке групе. Етнички и национални идентитет и идеологија пружају нам јединствену могућност да се повежемо са осталим припадницима свог народа, невезано за историјски период у којем су живели или територију на којој живе сада.⁴⁾ Читав историјски пут једног народа, највећа искушења, победе и порази, блистави и трагични тренуци, уткани су у националну идеологију која сваког појединачног припадника нације смешта у комплексан историјски оквир који далеко надилази лична искуства појединца, једне или више генерација. Постајући део историјског ланца догађаја, наш живот (постојање) одједном добија смисао и суштину које би тешко могао да добије на било који други начин. Ова историјска веза пружа нам могућност да се идентификујемо са својим прецима, да саосећамо са њиховим болом, будемо поносни на њихова достигнућа и осећамо се дужним за њихове жртве.⁵⁾ На сли-

4) Више о националном идентитету видети у: Јасна Милошевић, „Значај националног идентитета”, *Српска политичка мисао*, бр. 1-4/2003, стр. 155-168, Институт за политичке студије, Београд, 2003; Јован Базић, „Национални идентитет у процесу политичке социјализације”, *Српска политичка мисао*, бр. 4/2011, стр. 335-354, Институт за политичке студије, Београд, 2011; Милена Пешић, „Национални идентитет у дискурзивној пракси: Једно промишљање у мултидисциплинарном кључу”, *Политичка ревија*, бр. 2/2012, стр. 1-26.

5) Етничке заједнице старе су колико је старо и људско друштво, што им даје више него импресиван историјски легитимитет. Настанак и развој онога што подразумевамо под називом светска цивилизација, заправо је развој појединачних етничких група, касније нација, које су на свом вишевековном путу, поред културе, начина живота и система моралности и вредности, делиле и своју историјску судбину која их је утемељила и обликовала као народе. Специфична, позитивна и негативна, грандиозна и трауматична историјска искуства различитих народа одредила су њихове међусобне односе, односе које имају са другим народима, као и њихово место и улогу у светској породици нација. Геополитичка позиција, бројност и снага, ресурси и степен економског развоја, али и религија, култура, начин живота, као и компактност и чврстина етничке масе, кроз векове су фундаментално одређивали предиспозиције одређених народа да постану освајачи или освојени, носιοци цивилизацијског развоја или, напротив, његова оруђа, победници великих ратова или жртве великих геноцида. Етнонационална припадност

чан начин као временску, национализам превазилази и просторну границу, чиме се ствара посебна врста блискости између припадника једног народа, без обзира на то да ли се лично познају или не.

Вишевековна симбиоза етнонационализма и историје доводи нас до неколико закључака, кључних за разумевање феномена етничког национализма. Као прво, иста или слична историјска искуства припадника једне етнонационалне заједнице доводе догле да појединци, природно и логички, свој положај у оквиру одређеног друштва везују за своју етничку припадност, било да се ради о привилегијама на које могу да рачунају, дискриминацији којој су изложени или опасностима које их потенцијално или директно вребају. Из свести о заједничкој историјској судбини произилази и перцепција заједничке будућности, која људе спонтано везује једне за друге у оквиру заједничког етничког простора, јача међусобну емпатију и продубљује позитивне емоције према одређеној етничкој заједници као колективитету. Осећаји међусобне зависности и упућености једних на друге додатно учвршћују све оне опипљиве заједничке карактеристике, преко језика, религије, класичне и популарне културе, начина живота и система вредности, који су, историјским развојем, постали међусобно повезани делови јединственог, интегралног идентитета. И, коначно, национална историјска судбина многих народа представљала је постепену дезинтеграцију, слабљење и, у неким случајевима, коначни нестанак. С обзиром на чињеницу да су се односи између различитих етничких група кроз историју много чешће темељили на сукобима него на сарадњи, ретке су оне заједнице које никада нису биле објекат нечије агресије. У таквим тренуцима одлучујућу улогу имале су међусобна солидарност, сарадња и заједништво, другим речима све оне вредности које штити и подстиче управо идеологија етничког национализма. Они народи који нису поседовали довољно изражену свест о значају заједништва и сарадње у оквиру групе најчешће су постајали лак плен агресивних освајача са катастрофалним последицама по своје заједнице.

и историја, односно историјска судбина, међусобно су повезане. Етничко порекло одређене заједнице ултимативно је одређивало њену судбину, као и судбину већине њених појединачних припадника. У исто време, процес историјског развоја стварао је, обликовао, мењао, некад и уништавао поједине колективитете.

2. НАЦИОНАЛИЗАМ ИЗМЕЂУ ПРИМОРДИЈАЛИЗМА И МОДЕРНИЗМА

Постоји више теоријских праваца који се баве проучавањем национализма, али се највеће и најзначајније концептуалне разлике могу уочити посматрањем две супротстављене теорије, примордијализма, са једне, и модернизма са друге стране.⁶⁾ Крупна разлика између водећих теорија посвећених истраживању национализма доприноси јасном концептуалном уобличавању ових теоријских праваца, али истовремено, у одређеној мери, уносе конфузију у анализу и разумевање самог феномена национализма који није могуће разумети у потпуности уколико се не посматра из перспективе примордијализма и модернизма заједно. Из тог разлога, ове ривалске теорије не би требало доживљавати као међусобно искључиве већ као, уз одређене изузетке, међусобно комплементарне. Јака етничка димензија, етничка срж, национализма, на којој инсистирају приморадијалисти, не би могла да буде политички искоришћена у свом пуном капацитету без одговарајуће артикулације и усмеравања од стране државе или неког другог политичког ентитета или организације. Као и свака друга велика друштвена сила, национализам мора да се усмерава и каналише како би се његова енергија искористила за хомогенизацију друштва и постизање оптималних политичких циљева, а не за изазивање непродуктивне деструкције и хаоса.

---

6) Примордијализам сматра националне идентитете друштвеном реалношћу која постоји већ двадесет хиљада година и представља претходницу нација. Према овој теорији, исконске културне везе и национални идентитети не могу да буду избрисани, већ само ослабљени и разводњени различитим друштвеним и политичким активностима. Примордијалисти стога често, на неки начин, изједначавају концепте нације и етничке групе, истичући апсолутни примат етничитета и етничких веза у стварању модерних националних заједница. У складу са тим, представници ове парадигме посебно потенцирају значај националног заједништва заснованог на историји, традицији и култури. Са друге стране, модернистичка теорија полази од премисе да су до 1800. године, у већини случајева, етнички идентитети постојали искључиво на локалном нивоу. Национални идентитет и јединство наметнути су одозго на доле, од стране европских држава, због тога што су били неопходни за модернизацију економије и друштва. Маргинализовање природности и снаге етничких веза и разлика представља једну од главних карактеристика модернизма. У складу са тим, бројни етнички конфликти се, од стране представника ове парадигме, објашњавају различитим друштвеним, политичким и економским разлозима који, често, немају историјску и етничку димензију; више о теоријама национализма видети у: John Armstrong, *Nations Before Nationalism*, University of North Carolina Press, Chapel Hill, 1982; Anthony D. Smith, *The Ethnic Origins of Nations*, Blackwell Publishers, Oxford, 1999; Ernest Gellner, *Nations and Nationalism*, Cornell University Press, Ithaca, 1983.

Оно што, међутим, представља проблематичне аргументе модерниста јесте инсистирање на апсолутној доминацији политичке димензије национализма, односно нека врста изједначавања националистичке са другим политичким идеологијама, као и крајње опскурна тврдња да би савремена друштва и државе без проблема могли да функционишу и када не би постојале нације.

Идеја о свету без нација је крајње хипотетичка и као таква може и да се разматра. Оно што је, међутим, сасвим сигурно јесте чињеница да такав „свет” не би имао много додира са људском цивилизацијом какву је човечанство стварало хиљадама година. Нације су политички продукти етничких група у оквиру којих су настале све велике и значајне, историјске и савремене, културе, цивилизације и државе, са свим великим културним, уметничким, друштвеним и технолошким достигнућима која обједињује оно што се назива светска цивилизација.⁷⁾ То што су наши преци, пре више хиљада година, одабрали да своја друштва и читаву нашу цивилизацију граде управо на етничким, касније националним основама, говори само једно – нације су природне, национализам такође. Они који се боре против национализма, боре се против природе, што значи да у коначници не могу да победе.

3. НАЦИОНАЛИЗАМ И НАСИЉЕ – ПОЛИТИКА ИДЕНТИТЕТА И КРВИ

Етничка срж национализма могла би да се опише као једна посебна, метафоричка и физичка, крвна веза. Чињеница је да нема нације која није настала „у крви”, а крв наших предака, палих у ратовима за слободу и независност, уливена је у темеље наше националне идеологије, идентитета и свести. Сви велики и преломни историјски догађаји, који су створили и обликовали народе којима

---

7) Нација би вероватно најбоље могла да се дефинише као заједница која је истовремено етничка и политичка, сачињена од субјективних и објективних, тј. материјалних компонената. Као етничка заједница, она је заснована на скупу заједничких карактеристика које укључују порекло, територију, језик и културу. Међутим, посебан идентитет који дефинише етничку групу само делимично дефинише нацију, с обзиром на то да нација такође мора да поседује политичку свест. Другим речима, док етничким групама недостаје политичка свест, нације су увек у стању да политички формулишу своје аспирације и свесне су јединствености своје заједнице. Етничке групе, стога, представљају „пред-националне заједнице”, или потенцијалне нације, али не и нације *per se*. Погледајте: Margaret Moore, *Ethics of Nationalism*, Oxford University Press, Oxford, 2000; Walker Connor, *Ethnonationalism: The Quest for Understanding*, Princeton University Press, Princeton, 1994.

припадамо, догодили су се у време ратова и битака, или пре или после њих. Све велике победе, порази, освајања и ослобађања, који представљају кључне моменте националних историја широм света, праћени су јунаштвима на бојном пољу, страдањима и жртвама. Крв наших предака која тече у нама, као и она проливена за више, заједничке циљеве заправо струје кроз етничко ткиво национализма и чине извор његове највеће снаге.

Значај који разлике између националних заједница имају „интензивира се у временима нестабилности, друштвених и политичких промена, односно онда када је потребан „други” као „непријатељ”, како би се у „атмосфери угрожености” лакше придобила подршка припадника заједнице. С тим циљем активира се етнички/национални идентитет који „одређује симболичку конструкцију културне разлике и дихотомизацију других као странаца”.⁸⁾ Снага етничког национализма, која посебно долази до изражаја у периодима криза и конфликта, највише говори о томе какав утицај ова идеологија може да има на емоције маса и колико је значајан њен мобилизаторски потенцијал.⁹⁾ Када институције почну да слабе и систем крене да се урушава, све оне који се налазе унутар тог система преплављују осећања страха, стрепње и немоћи. У ситуацији у којој су људи суочени са губитком контроле и појачаном неизвесношћу, њихове међусобне везе и односе све више одређује и усмерава етничко порекло, што доводи до јединог логичког закључка. У периодима великих друштвених, политичких и безбедносних криза људи „збијају редове” у оквиру својих заједница, окрећући се ка онима са којима деле порекло, језик, веру, културу, систем вредности и начин живота, истовремено се удаљавајући од оних код којих је све то различито. Етнички национализам, у оваквим тренуцима, преузима друштвену и политичку контролу и уздиже се изнад званичних институција, уколико оне не показују интересовање или способност да заштите посебне националне интересе. Ово, наравно, не имплицира и не значи да националистичка идеологија поседује моћ само у

---

8) Милена Пешић, „Национални идентитет и интеркултурни дијалог”, *Национални интерес*, бр. 2/2012, стр. 165-197, Институт за политичке студије, Београд, 2012, стр. 184.

9) Више о односу етничког насиља и идентитета видети у: Јелена Вукоичић, „Етничко насиље и идентитет”, *Политичка ревија*, бр. 3, Институт за политичке студије, Београд, 2013.

нестабилним системима и политичком и друштвеном хаосу. Национализам, поготово уколико је интегрисан у владајуће институције, може да има врло значајан утицај и у политичким системима који функционишу беспрекорно. Његов емоционални потенцијал, међутим, даје му посебну снагу у свим оним тренуцима, периодима и ситуацијама у којима долази до јаких, колективних излива емоција и емоционалних реакција праћених стрепњом, страхом и несигурношћу.

У ситуацијама у којима читав колективитет захвати талас осећања, увек је присутан и снажан националистички импулс, и нема те идеологије која у таквим тренуцима може да се супротстави национализму. Сви они догађаји који имају снагу да допру до великог броја људи, било да се ради о победама на утакмицама или победама у ратовима, природним катастрофама или комеморативним свечаностима, проглашењима окупација или проглашењима независности, праћени су националном еуфоријом и вођени националистичким принципима. Етнички национализам заправо има неограничен потенцијал каналисања емоција маса у оквиру одређених заједница, а његова снага зависи од величине догађаја и озбиљности ситуације, који су и изазвали иницијалну реакцију, односно „дешавање” народа. Што су размере дешавања веће и драматичније, то је и национални кохезивни потенцијал јачи.¹⁰⁾

Иако су емоције примарни покретачи у динамици етничких/ националних односа, посебно у време кризних периода, била би велика грешка дефинисати везе унутар етничких/ националних заједница као искључиво интуитивне и ирационалне, засноване на

---

10) Емоционална снага етничког национализма тесно је повезана са емоционалним капацитетом који постоји код људских бића. Другим речима, људи нису само рационална бића чије поступке, мотиве и циљеве усмеравају искључиво рационални, материјални фактори. Људи своје односе и према себи самима и према другима граде ослањајући се у великој мери на емоције, а сваки осећај личног и колективног идентитета највећим делом утемељен је управо на осећањима – Да би се идентификовали са одређеном категоријом или групом људи, ми морамо да гајимо позитивне емоције према њима, да осећамо сигурност у оквиру те заједнице и припадност њеним редовима. Треба истаћи да осећаји припадности и сигурности, истовремено, спадају у примарне људске психолошке потребе, како год појединаца, тако и код читавих заједница. Уколико се осећају несигурно, изопштено или изгубљено, људи неће бити у стању нормално да функционишу, нити да изграде и организују функционално друштво. Осећања припадања и сигурности такође поседују велики кохезивни потенцијал. Људи се, у ситуацијама које захтевају заједничко деловање, првенствено удружују са онима у које имају поверење и у чијем се окружењу осећају безбедно, што, у већини случајева, представља управо оне са којима деле етничко порекло; погледати: Gordon W. Allport, “The Role of Expectancy”, in *War*; Bramson and Goethals (eds.), Basic Books, New York and London, 1964.

неким културним карактеристикама у уверењу у заједничко порекло. Као што истиче Радослав Гађиновић, човек са идентитетом представља значајан субјекат друштва, док друштво са идентитетом представља стабилан темељ индивидуалне, социјеталне и националне безбедности.¹¹⁾ Етнички идентитет је, заправо, „извор смисла и искуства једног народа“¹²⁾, док је етничка припадност основни начин стварања заједништва и реда из оног што би, иначе, био хаос. Снага етно-политике, међутим, не би постојала без њених емоционалних темеља, тако да се етничка, односно национална политика најбоље може дефинисати као (победничка) комбинација емотивног набоја и рационалног политичког дискурса. Етничке и културне везе међу појединцима, на којима се темељи етнички национализам, имају снажну рационалну и реал-политичку димензију и представљају најоптималнији облик друштвеног и политичког удруживања, које посебно долазе до изражаја у периодима политичких криза и оружаних сукоба када се у националним оквирима постиже максимални степен хегемоније.

4. ЕТНИЧКА И ПОЛИТИЧКА ДИМЕНЗИЈА НАЦИОНАЛИЗМА

Етнички, примордијалистички национализам, иако може да се дефинише и као политички феномен, суштински представља идеологију која се креће правцем „одоздо на горе“, идеологију која извире из народа, из масе, и темељи се на културним, етничким везама на којима је заједница и створена.¹³⁾ Ове везе омогућавају опстанак колективитета у једном ширем друштвеном и државном оквиру, културну, економску и политичку организацију, афирмацију заједничког идентитета и јачање међусобне сарадње и етнички мотивисане емпатије. Захваљујући својим културним темељима и дубокој укорењености у идентитету, начину живота и системима вредности припадника одређене етничке заједнице, етничитет и везе засноване на њему углавном успевају у томе да преживе и оп-

---

11) Радослав Гађиновић, „Национални идентитет и безбедност модерне државе“, *Наука, безбедност, полиција*, бр. 1, стр. 17-31, Криминалистичко полицијска академија, Београд, 2011, стр. 17.

12) Миша Стојадиновић, „Изазови формирања идентитета у савременом друштву“, *Политичка ревија*, бр. 3/2011, стр. 69-82, Институт за политичке студије, Београд, 2011, стр. 71.

13) Више о примордијализму видети у: Anthony D. Smith, *National Identity*, Penquin, Hammondsworth, 1991, Anthony D. Smith, *Nationalism*, Polity Press, Cambridge, 2001.

стану чак и у оним условима у којима немају никакву институционалну подршку или могућност политичке организације. Другим речима, етнички национализам, у великом броју случајева, заправо представља механизам преживљавања одређеног колективитета чија снага може, и не мора, да буде зависна од помоћи и подршке институција власти. Динамика односа између национализма и политичких институција заправо може да буде врло разнолика. У случајевима у којима има потпору и заштиту званичних органа власти, национализам, сасвим природно, буја и јача. Онда када се, међутим, над националном идеологијом врши репресија, резултати могу да буду опречни. У неким случајевима управо када је прогоњен етнички национализам незауостављиво јача, у другима постепено одступа и слаби. Ипак, када је у питању однос између националне идеологије и институција власти, постоји једно, готово универзално, правило. Дуготрајни периоди маргинализације, дискриминације и репресије одређене заједнице, у највећем броју случајева, доводе до експанзије национализма, као и до политичке и безбедносне кризе у оквиру које по правилу, опет, долази до јачања националне идеологије.

Поред етничког аспекта национализма, који највише потенцирају теоретичари примордијализма у својим анализама, други значајан аспект ове идеологије је политички, који уједно представља окосницу модернистичких истраживања. Модернисти углавном негирају „природност” национализма, маргинализују друштвену и политичку снагу етничких веза, као и неопходност постојања нација као колективитета. Са друге стране, тежиште се ставља на политичку димензију националистичке идеологије којом се подстиче и одржава хомогенизација друштва, неопходна за несметано функционисање државног апарата и свих институција власти. Иако је однос модернизма према феномену етничитета крајње проблематичан, улога државе и свих институција власти у јачању националистичких снага, на којој највише инсистира модернистичка теорија, јесте изузетно значајан део истраживања национализма. Захваљујући својој емоционалној димензији, национализам поседује огроман мобилизаторски потенцијал који се врло лако политички култивише и усмерава. Из овог разлога, у периодима друштвених, политичких и безбедносних криза, који захтевају максималан степен хомогенизације становника одређене државе, њена политичка елита се углавном, без обзира на своја „стандардна” идеолошка

опредељења, окреће национализму као најнефективнијем начину постизања општег националног консензуса око важних државних питања. Захваљујући свом монополу над каналима јавног дискурса, као што су медији и образовање, власт има моћ да интензивира јачање националне свести јавном промоцијом националних вредности.

С обзиром на то да из идентификације појединца са широм етничком/националном заједницом произилази његова или њена емоционална везаност за ту заједницу и емпатија према њеним осталим припадницима, логично је да свако афирмативно представљање одређеног колективитета у јавном дискурсу додатно јача међусобне везе његових чланова, као и њихов позитиван однос према нацији као целини. Званично, институционално неговање националних вредности јача симбиозу између нације и државе, олакшава функционисање државних институција и омогућава бржу националну мобилизацију у случају безбедносних претњи по државне интересе.

Симбиоза између нације и државе последица је једноставне чињенице да су националне државе и настале као резултат тежње националних заједница да обједине припаднике своје групе у оквиру једне територије. Национализам је идеологија која се темељи на историјском пореклу, етничким и културним везама, као и на потреби за заштитом начина живота, система вредности и политичких интереса одређене националне заједнице. По својој унутрашњој снази и мобилизаторском потенцијалу национализам је немогуће поредити са било којом другом политичком идеологијом, што посебно долази до изражаја у економским, политичким и безбедносним кризама, а највише у оружаним сукобима, када национална идеологија напосто руши све пред собом, док њене политичке алтернативе немају ни приближно тако велику снагу.

Снаге национализма свесне су и политичке елите па се тако, готово по правилу, у свим кризним ситуацијама, као и у ситуацијама у којима је угрожена њихова власт, окрећу управо овом идеолошком правцу. Национализам, брже од било које друге идеологије, подиже температуру јавног дискурса и мобилише масе што суштински имплицира две ствари. Као прво, национализам је политички најупотребљивија идеолошка опција, идеална у циљу обједињавања различитих друштвених група, манипулације и постизања интензивних ефеката у најкраћем временском року. Као

друго, чињеница да велики број припадника одређене националне заједнице тако позитивно доживљава ову идеологију, односно да национализам наилази на позитиван пријем у широким народним масама, посебно у кризним периодима, говори управо у прилог примордијалистичких тврдњи о народним основама национализма и исконској снази етничких веза. Национализам, стога, можемо да дефинишемо као етнички, културни и политички феномен, утемељен на етничким везама, али и подложен политичкој манипулацији због изразитог емоционалног потенцијала. Он је, такође, једна од идеологија које је најлакше интегрисати у политичке институције и јавни дискурс, али која уједно, у случају маргинализације или репресије од стране званичног естаблишмента, може савршено да функционише и изван граница јавно дозвољеног дискурса. Ово је, заправо, један од кључних квалитета национализма као „комбинованог”, етничко-политичког, идеолошког феномена који се, са подједнако великом снагом, креће у два смера, одоздо на горе и одозго на доле, стварајући потпуну кохезију између народа и власти или функционишући одвојено од званичних институција. Невезано за институционалну подршку или недостатак исте, политичке елите националних заједница у периодима великих безбедносних криза, етничких мобилизација и ратова углавном и немају други избор, него да се окрену национализму, с обзиром на чињеницу да је то једина идеологија која има моћ да припаднике одређеног колективитета убеди у неопходност личних и заједничких жртава у циљу заштите националних интереса.

5. НАЦИОНАЛНА ВС. ЛИБЕРАЛНА ДЕМОКРАТИЈА

Након више од двадесет пет година од објављивања контроверзног дела америчког политиколога Френсиса Фукујаме, „*Крај историје и последњи човек*”, у којем је аутор помпезно и еуфорично „најавио” коначни, ултимативни тријумф либералне демократије над свим осталим идеологијама (укључујући националистичку) које су кроз време обликовале светску цивилизацију, више је него јасно због чега није захвално бити прогностичар у динамичној области међународних односа. Истини за вољу, сваки покушај дефинисања краја једног и почетка другог периода у развоју међународне политике, као коначне завршнице процеса глобалног друштвеног, политичког и економског развоја, апсурдан је и неодржив сам по себи, али проглашавати либералну демократију „по-

бедником” финалне трке у борби за освајање лидерске позиције у међународној заједници, из перспективе савремених дешавања на светској политичкој сцени, али и из перспективе чисте логике, звучи још апсурдније, суштински и политички наивно и поражавајуће ненаучно. Либерална демократија је идеологија крупног капитала и рационалног избора, што не умањује њен неоспоран значај у међународним односима друге половине XX века, као и данас, на почетку XXI, али што, у великој мери, указује на њене кључне слабости у поређењу са идеологијом национализма коју је, у складу са жељама и надањима глобалиста попут Френсиса Фукујаме, власника крупног капитала и свих оних чији су политички циљеви подразумевали „мрвљење” и дисолуцију нација и националних држава у циљу тријумфа вредности глобализације, либерална демократија требало да пошаље у политичку историју.

Данас је, међутим, више него јасно да почетком деведесетих година прошлог века није дошло ни до каквог „краја историје”, већ само до краја једне фазе у међународним односима и почетка друге, што не представља ништа друго и ништа више него класичан историјски циклус. Данас је, такође, јасно да се читав свет све брже креће ка још једном од „крајева историје”, овај пут оном који ће означити почетак (сигурног) краја либералне демократије, монополарног света под апсолутном доминацијом Запада и велики повратак национализма на светску политичку сцену. Јачање националистичке идеологије и политике у престоницама либералне демократије широм Западне Европе и Сједињених Америчких Држава чини се као незаустављив процес, који тек „хвата замах” и озбиљно „прети” да у годинама и деценијама које долазе постане избор већине у западном свету. Са друге стране, ван граница Запада, либерална демократија никада и није имала превелики утицај на широке народне масе, за разлику од етничитета, културе, религије и/или национализма, тако да се у том случају не може ни говорити о некаквим идеолошким превратима или радикалним променама.

Борба за превласт између национализма и либералне демократије не може се свести само на борбу између емоција и рација. Као што је већ истакнуто, иако је националистичка идеологија првенствено утемељена на емоцијама, она има и снажно упориште у (потпуно) рационалној тврдњи да национализам најбоље штити државне интересе једног народа. Са друге стране, и либерална де-

мократија, са својим индивидуалистичким приступом и инсистирањем на заштити људских права свих категорија становништва и борби против дискриминације, може да одговори на потребе свих оних појединаца који не осећају претерану везаност за своју националну заједницу, а уз то се на неки начин осећају угрожено као припадници неке „осетљиве” друштвене категорије. Гледано из шире, колективне перспективе, међутим, либерална демократија нема шта да понуди националним заједницама као колективитетима, не може да одговори на заједничке (националне) потребе за сигурношћу и припадношћу и *не може*, ни на један начин, да обећа и пружи заштиту припадницима једне нације који се налазе у политичкој или безбедносној кризи. У овим, евидентним, слабостима либералне демократије, лежи највећа снага национализма и одговор на питање која ће идеологија доминирати глобалном заједницом у XXI веку. Национализам је субјективан и објективан, рационалан и ирационалан, логички објашњив и (понекад) необјашњив феномен, чија се предност у односу на друге идеолошке правце налази у синхронизацији националистичке идеологије са људским емоцијама. Сiroва снага национализма заправо и није ништа друго него снага емоција, појединаца и колективитета, која јача са јачањем интензитета „тренутака” довољно упечатљивих да изазову реакцију масе. Критичари национализма, упорни у својим настојањима да „докажу” његову ‘екстремну’ и ‘фашистичку’ природу и прикажу га као анахрону и превазиђену идеологију, улажу највеће напоре управо у то да одвоје националну идеју од (националног) бића појединаца и читавих народа; њихово омаловажавање национализма као идеологије ‘крви и тла’, која подстиче примитивизам и агресију заправо је омаловажавање људске природе као такве и подсмевање истој, што за резултат може једино да има раст поражавајућих статистичких резултата либералне демократије која убрзано губи позиције у својим некадашњим бастионима западног либералног капитализма.

Треба истаћи да, истини за вољу, национализму у садашњем тренутку, поред његове неоспорне усклађености са људским емоцијама, у корист иду и кретања у међународним, политичким, друштвеним и економским, односима. Пораст броја становника на глобалном нивоу, све већи јаз између богатих и сиромашних, недостатак основних ресурса неопходних за живот, пале државе и велике миграције (доминантно) муслиманског становништва у

богате земље западне Европе уз све већи раст верског (исламског) екстремизма и глобалне, терористичке претње, представљају континуирано доливање „уља на ватру” и европских и многих других национализама. Сви постојећи друштвени, политички и економски глобални фактори показују у правцу будућих сукоба огромног и растућег броја становника планете Земље за све мање ресурса, под утицајем великих климатских промена, екстремних идеологија и бројних насилних конфликата. У тим сукобима појединци и заједнице ће се окупљати и груписати око оних извора идентитета који им пружају осећања сигурности и припадности; људи ће се све више окретати ка онима са којима деле етничко порекло, језик, културу, веру, начин живота и систем вредности, а све више удаљавати од оних који су им различити. Стварна или замишљена крвна веза која нације повезује кроз време и простор, која нас подсећа на жртве нашег народа кроз историју, али и на то да само због „крви” и ми, у неком тренутку, можемо да postanемо жртве, постаје и постајаће све јача. На крају крајева, ту и лежи једноставна дефиниција овог замршеног феномена. Национализам је више од доктрине, више од политике, више од идеологије, па звала се она идеологија ‘крви и тла’ или било како другачије – Национализам је крв, а ништа нас као крв не обликује, крв у сваком могућем смислу те речи.

ЛИТЕРАТУРА

- Allport, Gordon A., “The Role of Expectancy”, in *War*; Bramson and Goethals (eds.), Basic Books, New York and London, 1964.
- Armstrong, John, *Nations Before Nationalism*, University of North Carolina Press, Chapel Hill, 1982.
- Базић, Јован, „Национални идентитет у процесу политичке социјализације“, *Српска политичка мисао*, бр. 4/2011, стр. 335-354, Институт за политичке студије, Београд, 2011.
- Вукоичић, Јелена, „Етничко насиље и идентитет“, *Политичка ревија*, бр. 3/2013, Институт за политичке студије, Београд, 2013.
- Гађиновић, Радослав, „Национални идентитет и безбедност модерне државе“, *Наука, безбедност и полиција*, бр. 1, стр.17-31, Криминалистичко полицијска академија, Београд, 2011.
- Gellner, Ernest, *Nations and Nationalism*, Cornell University Press, Ithaca, 1983.
- Ignatieff, Michael, *Blood and Belonging: Journeys into the New Nationalism*, Farrar, Straus and Giroux, New York, 1995.
- Кнежевић, Милош, „Нације и њихови интереси – Национални интереси у историјској перспективи“, *Национални интерес*, бр. 3/2015, стр. 65-95, Институт за политичке студије, Београд, 2015.

- Милошевић, Јасна, „Значај националног идентитета“, *Српска политичка мисао*, бр. 1-4/2003, стр.155-168, Институт за политичке студије, Београд, 2003.
- Moore, Margaret, *Ethics of Nationalism*, Oxford University Press, Oxford, 2000.
- Пешић, Милена, „Национални идентитет и интеркултурни дијалог“, *Национални интерес*, бр.2/2012, стр. 165-197, Институт за политичке студије, Београд, 2012.
- Пешић, Милена, „Национални идентитет у дискурзивној пракси: Једно промишљање у мултидисциплинарном кључу“, *Политичка ревија*, бр. 2/2012, стр. 1-26, Институт за политичке студије, Београд, 2012.
- Smith, Anthony, D., *The Ethnic Origins of Nations*, Blackwell Publishers, Oxford, 1999.
- Smith, Anthony, D., *National Identity*, Penquin, Hammonds Worth, 1991.
- Smith, Anthony, D., *Nationalism*, Polity Press, Cambridge, 2001.
- Стојадиновић, Миша, „Изазови формирања идентитета у савременом друштву“, *Политичка ревија*, бр. 3/2011, стр. 69-82, Институт за политичке студије, Београд, 2011.
- Connor, Walker, *Ethnonationalism: The Quest for Understanding*, Princeton University Press, Princeton, 1994.

Jelena Vukoicic

THE POWER OF NATIONALISM

Resume

Nationalism represents one of the most important and influential social and political phenomena in the modern world. The main reason behind the power and influence of this ideology is the fact that it is both ethnic and political, unlike most other ideologies which only have a political dimension. The ethnic/emotional dimension of the nationalist ideology enables people to bond and identify with the others who share the same ethnic/cultural background. This bond can, and in most cases does, play a crucial role in the creation of stable societies and stable states in which the majority of the people stand for the same national values and are ready to defend them. On the other hand, the political dimension of nationalism is also of great importance. Nationalism, mostly because of its ethnic/emotional nature, can be used by the politicians in power to gather the population around the same (national) goal. This has

extreme importance in the periods of crisis, especially in the periods of conflicts and wars, when nationalist ideology can empower the nation and provide it with substantial reasons to stand up for what it believes in and fight for it. Faced with a possible eradication of their culture and national values people naturally tend to start identifying themselves in ethnic and national terms. The other reason for the emphasis on a shared culture in the times of crisis is its bonding power. The sense of “the community” and the boost of the morale is further enhanced by the emphasis on all the shared traits of an ethnic group or a nation, particularly those that make it distinguishable and different from an enemy. For these reasons the nationalism is closely related to conflicts and wars, and it always thrives in the periods of crisis. The emotional power of nationalism is one of its most important characteristics and one of its most crucial qualities which will determine its key role in the future of the world politics. On the other hand, its main rival, the liberal democracy, cannot, in any way, compare to nationalism when it comes to the emotional appeal, for it does not have any. Liberal democracy is a rational ideology, completely stripped of emotions and substance, and these are the main reasons because of which it is losing the power and will continue to do so in the future. At the same time, in the situation where the global community is plagued with poverty, huge migrations from the war torn and poor regions to the rich Western Europe, rising threat of religious extremism and terrorism, and the rise of the population, the appeal of nationalist ideology will continue to rise, as more and more nations will feel threatened by the tectonic movements in the world politics. As nationalism is the ideology driven by fear and insecurity, it will probably, in time, become the choice of the majorities worldwide.

Key words: Nationalism, ideology, ethnic group/nation, national state, politics, identity, liberal democracy.